

ראש השנה

תקיעות

(ראש השנה טז, א) למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב השטן.

מה הם עיקר התקיעות

יש להסתפק מה הם עיקר התקיעות שיוצא בהם ידי חובתו, האם הם תקיעות דמיושב שתוקעין לפני התפלה, או דלמא שעיקר התקיעות הם תקיעות דמעומד, שתוקעין על סדר הברכות.

והנה בעיקר קושיית הגמ' מסביר הר"ן שכיון שעתידין לתקוע כשהן עומדין, דתקיעות שעל סדר ברכות עיקר, למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין. הרי לן שס"ל להר"ן שעיקר התקיעות הם תקיעות דמעומד שתוקעין על סדר הברכות. מוסיף הר"ן שה"ט שקבעו תקיעות דמיושב, אע"פ שהיה ראוי להקדים אותן שעל סדר ברכות, לפי שאלו היו מקדימין אותן אפשר שלא היו חוששין אח"כ לתקיעות דמיושב, שאינן אלא לערבב את השטן בלבד, ולפיכך הקדימו תקיעות דמיושב שבידוע שלא יזלזלו באותן שעל סדר ברכות. מוסיף הב"י (או"ח סימן תקפה) שבשפוט קושיית הגמ' אתקיעות דמעומד למה הן צריכות כיון שכבר תקעו מיושב, אבל אי אפשר לפרש כן שהרי עיקר התקיעות על סדר הברכות הן, לכך פירשו דאתקיעות דמיושב מתמה למה הן צריכות כיון שסופן לתקוע על סדר הברכות והן תקיעות של עיקר.

אכילת מרור לכרפס

והנה נחלקו האמוראין (פסחים קיד, ב) היכא דליכא אלא מרור מה יעשה באכילת "כרפס", רב הונא סובר שמברך מעיקרא אמרור בורא פרי האדמה ואכיל, ולבסוף מברך עליה על אכילת מרור ואכיל, מתקיף לה רב חסדא לאחר שמילא כריסו הימנו חוזר ומברך עליה, אלא אמר רב חסדא מעיקרא מברך עליה בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ואכיל, ולבסוף אכיל אכילת חסא בלא ברכה.

וכתבו בתוס' שרב חסדא נמי סובר כר"ל דמצוות צריכות כוונה, ואע"פ כ סבר דאין נכון לברך בטיבול שני כיון שכבר מילא כריסו, דאי סבר אין צריכות כוונה ה"ל למימר בהדיא דיוצא בטיבול ראשון ואם יברך בטיבול שני הוא ברכה לבטלה, ובכל זאת לא צריך לרב חסדא לאהדורי אשאר ירקי, ומברך בטיבול ראשון על אכילת מרור, ואע"ג דעיקר מצות מרור לא יוצא אלא בטיבול שני אחר מצה, מועלת הברכה שבירך בטיבול ראשון לטיבול שני מאחר שאכל ממנו מעט בטיבול ראשון. מוסיף התוס' מידי דהוה אברכת שופר, דמברך אתקיעות דישיבה ומועלת ברכה לתקיעות שבעמידה שהם עיקר ונעשית על סדר ברכות.

משמע שאינו יוצא כלל בתקיעות הראשונות, שאינם אלא לערבב את השטן, והברכה אינו אלא על תקיעות דמעומד שיתקע אח"כ, ויכול לברך אתקיעות דמיושב משום דסכ"ס תקע, כמו מי שאכל מרור בשביל כרפס, אע"פ דמצוות צריכות כוונה ואינו יוצא ידי"ח באכילה זו, והברכה אינו בשביל אכילת המרור שיאכל אח"כ, יכול לברך לפני אכילת ה"כרפס". וזה חידוש עצום שלא יחשב הפסק בין הברכה לאכילה. אבל עכ"פ לענינינו מבואר גם בדבריו שעיקר התקיעות הם תקיעות על סדר הברכות.

מנהג הגאונים בת"ש למלכיות זכרונות ושופרות

והנה הראשונים הביאו מנהג "הישיבות" של הגאונים, שהיו תוקעין למלכיות תשר"ת, ולזכרונות תש"ת ולשופרות תר"ת. וכבר תמהו הראשונים הרי מבואר בגמ' (ר"ה לד, א) שהתקין רבי אבהו לתקוע תשר"ת תש"ת ותר"ת, משום שהיה מסופק ב"תרועה" האמור בתורה האם הכוונה ל"הילולי" (תרועה) או ל"גינחוי" (שברים) או לשניהם ביחד, א"כ אע"פ שכבר תקענו תשר"ת ותש"ת ותר"ת, בתקיעות דמיושב, עלינו לתקוע תשר"ת תש"ת ותר"ת למלכיות ולזכרונות ולשופרות מטעם ספק.

ותי' הרי"ף שכיון שהברכות אין מעכבות את התקיעות, הרי יצאו ידי חובתן באותן שתקעו כשהן יושבין ודי

להם לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת על סדר ברכות פעם אחת שלא להטריח את הצבור, וכן המנהג בכל העולם ובשתי ישיבות.

שיטת רב האי גאון

ועדיין צ"ע שהרי סוכ"ס צריך לתקוע על סדר הברכות, ויש כאן ספק מה נקרא "תרועה". וכתב הריטב"א וז"ל ומה שכתב הרי"ף כי מפני טורח הצבור אנו מקילין בדבר אתי שפיר לדברי הגאון, שסובר שמן הדין אדם יוצא בכל אחד מהן, אבל לאידך סברא לא אתי שפיר, שמפני טורח הצבור אין לנו לעשות התקיעות שלא כראוי ושלא נחוש לספיקות.

כוונת הריטב"א למה שהביאו הראשונים בשם רב האי גאון שאין כאן ספק בגדר תרועה כלל, וז"ל הרא"ש (ראש השנה פרק ד, י) כתב רב האי בתשובה, אל תחשבו כי נפלה בימי ר' אבהו ספק בדבר זה שהרי משניות קדומות, אחת אומרת שלש יבבות ואחת אומרת שלש שברים, וקאמר אביי בהא פליגי. וכך היה הדבר מימים קדמונים מנהג לכל ישראל מהם עושים תרועה יבבות קלות, ומהם עושים יבבות כבדות שהן שברים, אלו ואלו יוצאין ידי חובתן, כי שברים כבדים תרועה הן ויבבות קלות תרועה הן, והיה הדבר נראה כחלוקה אף על פי שאינה חלוקה וכו', וכשבא ר' אבהו ראה לתקן תקנה שיהיו כל ישראל עושין מעשה אחד ולא יהא ביניהם דבר של הדיוטות נראה כחלוקה. ורצה הריטב"א לומר שדברי הרי"ף שלא טרחו את הציבור בתשר"ת תש"ת ותר"ת, משום שמן הדין יוצא בכל תרועה שהוא.

עכ"פ מבואר בדברי הרי"ף שס"ל שעיקר התקיעות שעל ידם יצאנו ידי"ח הם תקיעות דמיושב.

תקיעות כחלק מהתפלה

על עיקר קושיית הראשונים על מנהג הגאונים תי' הריטב"א שאין תקיעות שעל סדר ברכות באות לחובת מצות שופר אלא לחובת תפלה בצבור להעלות תפלה בתרועה, כענין בתעניות שתוקעין על ז' ברכות ד"מי שענה" כדי להעלות תפלה בשופר. והתם בתקיעה אחת סגי בכל ברכה אליבא דרבנן, אבל ביום זה אין אנו רוצין להפריד תרועה מב' פשוטות, ומכל מקום באיזה סימן מג' סימנין סגי לן, ושוב אין חוששין לספיקות ולא להפסקות דלא הוה ליה שופר מעיקרא, הא הוה ליה שופר מעיקרא כי שמע להו אסדר ברכות שמע להו, משמע שאותם תקיעות שתוקע אם היה לו שופר, תוקע עכשיו. ומה שתוקע עכשיו בוודאי משום חיוב תקיעת שופר הם.

גם הרמב"ן (מלחמת ה' יא, א) כתב כיסוד הריטב"א בגדר תקיעת שופר על סדר הברכות, ובזה מיישב דברי הרי"ף שמשום טורח הצבור לא מקפידין לתקוע תשר"ת תש"ת ותר"ת לכל אחד ואחד, וז"ל ועיקר הדברים מיוסד על פי מה שפירשנו למעלה שתקנו חכמים להיות תוקעין ומריעין כשהן יושבין ויוצאים ידי חובתן, ותקנו שיהיו תוקעין ומריעין כשהן עומדין על סדר הברכות, שהברכות הללו מלכיות וזכרונות ושופרות כל עיקרן בהתרועות נתקנו, וכן בתעניות וכן בשעת מלחמה שמוסיפין שש ברכות, ובהן נמי זכרונות ושופרות מתריעין עליהן, ולא שנינו אלא בירך ואח"כ נתמנה לו שופר אבל נתמנה לו שופר ותקע ואח"כ נתמנה להם מברך חוזרין ותוקעין על סדר ברכות דומיא דתעניות, שאע"פ שאין היחיד חייב בתקיעות תוקעין הצבור על סדר הברכות ... הלכך בר"ה נמי כיון שיצאנו ידי חובת תקיעות של תורה, ואין כל יחיד ויחיד חייב בתקיעות, לא נשאר לנו אלא חובת ברכות שתקנו בהן תקיעות כדי שיעלה זכרוננו לטובה בשופר, והוה ליה כתעניות ובתקיעה כל שהוא יצאו ידי התרעה של ברכות, הלכך לא רצו להטריח שלא לצורך ונהגו לעשות בכולן תקיעה ועושין בתרועה כשלש סברות הללו דר' אבהו, וזה טעם יפה מרפא לעצם ומתוק לפה ואם באת לדון אחריו כבר נהגו.

שיחה בין תקיעות דמיושב למעומד

הרי"ף (ר"ה יא, א) מביא ששאלו מקמי ריש מתיבתא המברך יום ר"ה על תקיעת שופר בתר"ס"ת והשיח, האם צריך לברך על התקיעות של סדר ברכות או לא, והשיב שגוערין בזה ששח עד שלא יתקע על סדר ברכות, אבל לחזור ולברך אינו חוזר, ולא דמיא הא לתפילין דאמר רב חסדא (מנחות לו, א) שח בין תפילה לתפלה חוזר ומברך, דהנך שתי מצות נינהו, דתנן תפילה של יד אינה מעכבת של ראש ושל ראש אינה מעכבת של יד. ואעפ"כ

קשה להשיח, דתניא שח בין תפילה לתפלה עבירה היא בידו וחוזרין עליה מעורכי המלחמה, וכ"ש כי האי ששח בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד, אלא שאינו חוזר ומברך שמצוה אחת היא. ע"ש שמוכיה מהא שאע"פ דמברכין על הלל, פוסק בין פרק לפרק, ולא הוצרך לחזור ולברך.

למה מותר לכתחילה

ועי' בפסקי רי"ד שכתב וז"ל וכיון שהברכות אינן מעכבות את התקיעות, אותן שלישיבה הן העיקר, וכיון שבירך על אותן שלישיבה, אין צריך לחזור ולברך על אותן שלעמידה, אלא לשומעין על סדר ברכות. **ומותר להשיח בין אילו לאילו**, שאין תוקעין אותן שלעמידה, אלא לשומעין על סדר ברכות, ומכל מקום ידי חובתו יצא בשיבה. ושמעתי מהגר"א ווייס שליט"א שרצה לומר שע"כ ס"ל להתוס' רי"ד כהריטב"א שאין תקיעות דמעומד אלא משום חובת התפלה, דאל"כ מה איכפת לי שכבר יצא הרי עכ"פ מדרבנן עדיין חייב לחזור ולתקוע.

אבל א"כ יצא שהרי"ף לא סובר כהריטב"א, אבל הרמב"ן והריטב"א כבר כתבו ליישב דברי הרי"ף שלא טרחו לתקוע כל הסדר משום שאין זה אלא דרך תפילה, א"כ קשה למה גוערין בו. וצ"ל שס"ל להרי"ף שאע"ג שאינו אלא חלק מהתפילה אבל בכל זאת תקנו שברכת התקיעה יחול גם עליהם, ולכן גוערין בו, ודו"ק.

אבל לענ"ד אין כאן היכרח כלל, ולא מוזכר בהרי"ד שגדר תקיעות דמעומד שונה לגמרי. אלא נראה שסובר כהר"ן בשם הבעה"מ שהשיג על הרי"ף וכתבו שאין אנו זקוקין בזה לגערה ולנזיפה, משום דבתפילין מש"ה אמרינן דשח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו, דאע"ג דשתי מצות הן, כיון דכתיב בתפילין של יד ושל ראש והיה לאות על ירך ולזכרון בין עיניך, צריך זכירה והווייה כאחת שיהא תוכף תפלה של ראש לתפלה של יד, ואם הסיח דעתו והפליג בדברים ביניהם חוזר ומברך ברכה תפלה של יד, וממשמש בתפילין של יד ומחזק את הקשר ועוד מברך ברכה שניה על של ראש ותוכף שתי המצות זו לזו. ולא דמי כלל לתקיעות, דכיון דהתם הוא גורם שיהא מברך ברכה אחרת בדין הוא שתהא עבירה בידו, לפי שאסור לאדם לגרום שיהא חייב לברך ברכות הרבה, כל שאפשר לו שיהא נפטר בברכה אחת. אבל כאן כיון שאינו גורם ברכה, למה יהא אסור, הרי לא שמענו בשום מקום שמי שבירך על המצוה והתחיל שלא יהא רשאי לדבר עד שיגמור, ואטו מי שיתחיל לבדוק חמצו כלום אסור לו לדבר עד שיגמור ביעורו. א"כ בא ונאמר שאף מי שמברך המוציא יהא אסור לדבר עד שיגמור סעודתו, וליתא, ולפיכך אין הנדון דומה לראיה כלל ומיהו הואיל ונפק מפומיה דריש מתיבתא ראוי שלא ידבר בהן שלא לצורך. ועי' לקמן מה שהבאנו בשם בעה"מ, דמשמע קצת אחר.

המצאת ר"ת - תשר"ת למלכיות זכרונות ושופרות

התוס' (ר"ה לג, ב) הביאו מנהג הישיבות שתוקעין אמלכיות תשר"ת ואזכרונות תש"ת ואשופרות תר"ת, וכתב שנראה לתקוע בתפלה כמו כן אמלכיות זכרונות ושופרות תשר"ת תש"ת תר"ת אכל חד וחד כדי לצאת מספק דרבי אבהו. והביא שבערוך מבואר שבאמת היו עושין כן, שפירש (ערך ערב) דהלין דמחמרי ועבדי שלשים כדיתבין ושלשים בלחש ושלשים על הסדר, כנגד מאה פעיות דפעיא אימיה דסיסרא, ואלין עשרה אינון כשגומרין כל התפלה קול תקיעא דיחידאי מיתבעי למיהוי עשרה תשר"ת תש"ת תר"ת והם מאה.

אמנם כתבו בתוס' שר"ת הנהיג במקומינו לתקוע גם אזכרונות ואשופרות תשר"ת כמו במלכיות, דהשתא נפיק מכל ספיקי, וליכא אלא הפסק, ובהכי סגי שלא לשנות המנהג ביותר, דהא אמרינן שמע תשע תקיעות בט' שעות ביום יצא.

וכתב הרמ"א שנוהגים כדברי ר"ת, וז"ל השו"ע (או"ח תקצב) מחזיר שליח צבור התפלה, ותוקעין על סדר הברכות למלכיות תשר"ת פעם אחת, ולזכרונות תש"ת, ולשופרות תר"ת, (כמנהג הגאונים) ועכשיו נוהגים לתקוע למלכיות תשר"ת שלשה פעמים, ולזכרונות תש"ת שלשה פעמים, ולשופרות תר"ת שלשה פעמים. וכתב הרמ"א דיש אומרים שתוקעים תשר"ת למלכיות פעם אחת, וכן לזכרונות, וכן לשופרות, **וכן המנהג במדינות אלו**. וכתב המשנ"ב (ס"ק ד) שהשל"ה כתב הדרך המובחר לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת למלכיות, וכן לזכרונות וכן לשופרות. [ואחר אנעים זמירות עוד תשר"ת תש"ת תר"ת כדי להשלים עד מאה קולות]. ומ"מ במקום שנוהגין כמנהגנו אין לשנות.

שיטת בעה"מ

כתב בעל המאור (ר"ה י, ב) דמה שנהגו לתקוע כל התקיעות כשהן יושבין ומברכין עליהן ברכת התקיעה, לא היה כן בימי חכמי התלמוד, אלא מנהג הוא שהנהיגו דורות האחרונים משום חולין ומשום אנוסין דיוצאים מוקדם מביהכ"נ, ולא ממתינים עד דמתפללים מוסף, לפיכך הקדימו בשבילן אלו התקיעות שמיושב, והנהיגו לברך עליהם ברכת התקיעה במטבע קצר. ובזמן התלמוד תקיעות שתקעו כשהן יושבין אלו התקיעות שתוקעין בסדר ברכות בתפלת שליח צבור, ואע"פ שהן מעומד לשליח צבור, אינן לשאר העם אלא מיושב. ותקיעה שמעומד היתה מנהג בידם שהיו תוקעין אותה כשהיו יוצאין מבית הכנסת, כמו שנמצא בחבורי הגאונים כדאמר רב סעדיה ז"ל אחר תפלת המוסף מריעין תרועה גדולה לערבב השטן. וזהו שאמרו (ל, א) כד מסיים שליחא דצבורא תקיעתא ביבנה לא שמע איניש קל אוניה מקל תקועיא.

ועל פי זה דחה דברי הרי"ף שאוסר לשוח בין ברכת השופר לתקיעות דמעומד, דלפי מה שפירש בעה"מ שאין משרש ההלכה ברכת שופר אלא ברכות של תפלה, אין אנו זקוקין בזה לגערה ולנזיפה.

ועי' בריטב"א (טז, א) שחולק עליו, חדא דלא אתי שפיר כשהן עומדין, הו"ל למימר כשהן יושבין, ועוד דקאמר בתרויהו תוקעין ומריעין משמע דכי הדדי נינהו תקיעות דמיושב ומעומד בסדרם ובמנינם, ותו דההיא דיבנה תקיעות חובה היו שהיו תוקעין היחידים שלא היו בצבור, ואתא לאשמעינן שכל יחיד ויחיד חייב בדבר ואינם מסורים לב"ד בלבד, והיינו דהוה תקיעתא טובא שהיו תוקעין כל יחיד ויחיד ולא הוה אינשי שמעין קל אודניהון, דאילו תקיעתא דתקעי בבי כנישתא חדא היא ולא אוושא כולי האי.

תקיעות על סדר הברכות אינו צריך ברכת המצוה

לכן פי' הריטב"א שתקיעות דמיושב קודם ברכות ועל תקיעות דמעומד על סדר ברכות, ובודאי אין שתיהן חובה שאם תקע על סדר ברכות בלבד יצא, וזו היא מצותו לכתחילה כדתנן מי שברך ואח"כ נתמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע ג"פ, ובהכי יצא אף על פי שלא שמע על סדר ברכות, ואמרינן עלה טעמא דברך ואח"כ נתמנה לו שופר הא אית ליה שופר מעיקרא כי שמע להו על סדר ברכות שמע להו, כלומר ובהכי סגי ליה ותו לא יברך, ובאותה שעה אין צריך לברך עליהן ברכת התקיעה, שברכות התפלה ברכתן, דומיא דברכות ק"ש לפרשת ק"ש כדאמרינן התם (ברכות י"א ב') שכבר נפטר באהבה רבה, ובלבד שיתקע תקיעות ראויות כגון תשר"ת תש"ת תר"ת למלכיות וכן לזכרונות וכן לשופרות מפני הספק.

והיו נוהגין חכמי התלמוד שאע"פ שתוקעין מיושב חוזרין ותוקעין מעומד על סדר הברכות, ועל המנהג הזה שאלו למה נוהגין כן להקדים ולתקוע מיושב כיון דסופן לתקוע מעומד דיוצאין בו. ואמרינן כדי לערבב את השטן קודם תפלה שלא ישטין בתפלתו כשאנו חוזרין ותוקעין, ואם תאמר למה חוזרין ותוקעין דיים בהקדמה שמיושב, י"ל שעושין כן למצוה כדי להעלות ברכות בתקיעה בצבור כדרך שעושין בברכות של תענית.

בל תוסיף

הק' הראשונים האידך מותר לתקוע ולחזור ולתקוע, הרי עובר משום בל תוסיף, ותי' בתוס' (ר"ה טז, ב) דאין שייך בל תוסיף בעשיית מצוה אחת ב' פעמים, כגון כהן אם מברך וחוזר ומברך אותו צבור עצמו, או נוטל לולב וחוזר ונוטל, וכן תוקע וחוזר ותוקע, וגבי מתנות בכור נמי אם נותן בקרן אחד ב' פעמים אין זה בל תוסיף.

והריטב"א תי' שאין בל תוסיף אלא במה שמוסיף מדעת עצמו, כגון כהן שהוסיף ברכה אחת משלו, וכן ישן בשמיני בסוכה במתכוין למצוה, אבל במה שעמדו חכמים ותקנו לצורך ליכא משום בל תוסיף ולא משום בל תגרע. עי"ש שהוכיח כדבריו מהא דקבעו ב' ימים טובים וישנים בסוכה בשמיני מדבריהם, אע"ג דידעינן בקביעא דירחא. כללו של דבר בכל מה שתקנו חכמים לצורך משום גדר וסייג ליכא משום בל תוסיף כמו שפירש הרמב"ם (הל' ממרים פ"ב ה"ט), הכא נמי לצורך הרבו חכמים בתקיעות.

ומוסיף הריטב"א דכ"ש באלו דתקיעות מיושב למצות שופר, ותקיעות מעומד לעלות ברכות בתרועה, וחייבין אנו לעשות כדבריהן משום לא תסור. וצ"ע למה הריטב"א רק כתב זה כתוספת על התי' שהיכא שהוא לצורך

אין בל תוסיף, לכאורה יסוד הריטב"א הוי תירוץ בפני עצמו, שאין כאן בל תוסיף משום שאינו מוסיף במצות שופר, ואע"פ שתוקע בשופר אין זה אלא גדר של תפילה, וממילא ליכא בל תוסיף כלל.

תי' הרשב"א שאין כאן בל תוסיף משום שיש מצוה לשמוע לחכמים

על דרך הריטב"א תי' הרשב"א וז"ל, ומסתברא דלא קשה כלל, דלא אמרו התם דאיכא משום בל תוסיף אלא מה שהוא מוסיף מדעת עצמו, כגון שמוסיף ברכה משלו ואי נמי בישן בשמיני בסוכה במתכוין למצוה וכיוצא בו. אבל במה שעמדו חכמים ותקנו לצורך, אין כאן בל תוסיף. דכבר אמרה תורה על פי התורה אשר יורוך.

ותדע לך, דהא בשמיני של סוכה בזמן הזה מצוה של דבריהן וישנין ואוכלין בה למצוה, ואע"ג דבקיאינן השתא בקביעא דירחא, אלמא כל לצורך גוזרין ומוסיפין והרשות בידן. והוא הדין בבל תגרע לצורך, כגון ביום טוב שני של ראש השנה שחל להיות בשבת, אע"ג דאמרה תורה תקעו עמדו וגזרו שלא לתקוע. וכל זה משום דהוי לצורך. וה"נ לצורך ראו לתקוע ולחזור ולתקוע, ומצוה לשמוע לדברי חכמים מלא תסור כן נ"ל, עכ"ל.

ונראה בדברי הרשב"א שדן מחמת היהודי שמוסיף או גורע, וכן מחמת הב"ד שהם מתקנים להוסיף ולגרוע. ובזה כתב שמצד היהודי אין כאן בל תוסיף ובל תגרע משום שאותו תורה שחייב אותו לקיים המצות חייב אותו לשמוע לחכמים בתקנתם ובגזירתם, דכתיב לא תסור. ומצד הב"ד כתב שכל לצורך גוזרין ומוסיפין והרשות בידן, ומן הסתם משום דכתיב ושמרתם את משמרתי - עשו סייג לתורה. ונראה שזה גם כוונת הרמב"ן (דברים ד, ב) שכתב וז"ל מה שתקנו חכמים משום גדר, כגון שניות לעריות וכיוצא בהן, זו היא מצוה מן התורה, ובלבד שידע שהם משום הגדר הזה ואינן מפי הקדוש ברוך הוא בתורה. ר"ל במה שכתב שזה מצוה מן התורה היינו ושמרת את משמרת.

שני אופנים של בל תוסיף

מה שדן הרשב"א איסור בל תגרע בזה שביטלו תקיעת שופר בר"ה שחל בשבת, נראה הולך בזה כשיטת הרמב"ן (פרשת ואתחנן) שכתב שבאיסור בל תוסיף, מלבד האופן הפשוט שהוא במוסיף במצוה עצמה, עוד עובר על בל תוסיף במוסיף ומחדש מצוה חדשה על מצות התורה. וה"נ בבל תגרע, מלבד האופן הפשוט שהוא מגרע מהמצוה עצמה, עוד אופן יש במגרע ומבטל ממצות התורה. ולכן יש מקום לדון בזה ביטול מצות תקיעת שופר, שהרי לא גרעו בצורת המצוה, כגון אם היו מתקנים לתקוע תשקיעה בלי שברים.

לצאת בברכת תקיעות דמיושב רק דמעומד

ראיתי בקונטרס "עיון הפרשה" בשם הגר"א גינחובסקי זצ"ל שדן במי ששמע תקיעות דמיושב ורוצה לעשות קידוש, ולילך אח"כ למנין אחר לשמוע תקיעות דמעומד, ולענין הברכה על התקיעות דמעומד יצא בהברכה שישמע במנין השני על תקיעות דמיושב.

ברכה שאינה צריכה ע"י שומע כעונה

ודן בזה מכמה פנים, חדא דנמצא דמכוון פעמיים לצאת הברכה, ונמצא דבפעם השנית הוה ברכה שאינה צריכה, ואף שיוצא רק בשומע כעונה, מכל מקום בכהאי גוונא נמי מיקרי ברכה שאינה צריכה, וכגון מי שאוכל אחר הסעודה מיקרי ברכה שאינה צריכה אף אם ישמע הברכה מאחר.

אמנם מה שנוקט כדבר פשוט שכה"ג נחשב לברכה שאינה צריכה, אינו פשוט כ"כ, דיעויין בצ"ח (ברכות כא, ב) שדן באחד שמסופק על ברכה אחת אם כבר יצא או לא, אם רשאי לשמוע מחבירו המחויב ברכה זו בשעה שמברך ולכוין להיות שומע כעונה. ורצה לתלות את זה במחלוקת הראשונים האם מותר להפסיק באמצע שמו"ע כדי להקשיב לקדיש וקדושה, ולכאורה נחלקו בגדר שומע כעונה האם הוי כאילו דיבר בעצמו או לא. א"כ לפי ר"ת ור"י שאסור באמצע שמו"ע, אינו רשאי לצאת ע"י אחר, דשמא כבר יצא ועתה שהוא שומע להיות כעונה הרי כמברך לבטלה.

אמנם בהגהת הגרע"א מציין לדברי המג"א (סימן קעד) בשם ברכות רמ"מ שמי שרוצה לשתות באמצע הסעודה, שכתב המחבר שיברך קודם הסעודה כדי לצאת מן הספק, שיתן לאחר שאינו אוכל לברך ויתכוין לפוטרו, הרי לן שאין חשש ברכה לבטלה.

מי שערב לו לאכול לפני הסעודה

אלא שרצה לדחות על פי מש"כ המג"א (רטו, ו) דאם ערב לו לאכול דוקא לאחר הסעודה או קודם הסעודה, לא מקרי ברכה שאינה צריכה, והכי נמי הרי רוצה לשמוע תקיעות דמעומד דוקא במנין השני.

אך כתב דיש לעיין מי שרוצה לאכול קודם הסעודה כאשר יש לו טעם לא מפאת סדרי האכילה, אלא מטעם אחר, דאולי נאמר שלא אשכחן היתירא לאכול קודם הסעודה רק בתיקוני סעודה, ואם כן בנ"ד אכתי יש לעיין מפאת ברכה שאינה צריכה דהרי הא דרוצה הברכה פעמיים אינו מצד התקיעות, אלא מצד הא דרצה לקדש ולהתפלל במנין השני.

אבל לענ"ד סברא זו אינו ברורה כלל, דבפשטות כל זמן שיש לו איזה תועלת לא מקרי ברכה שאינה צריכה, דשפיר צריכה, וכמו שמבואר בשו"ע (או"ח קעד) לענין ברכה על שתיה באמצע הסעודה, שנחלקו בזה הפוסקים, ולכן העצה לברך קודם הסעודה. וז"ל והרוצה להסתלק מן הספק ישב קודם נטילה במקום סעודתו, ויברך על דעת לשתות בתוך סעודתו.

פסק בין הברכה לקיום המצוה

תו דן שם דבשלמא באופן הרגיל, דמקיים מצותו בתקיעות דמיושב, מכיון דהברכה חלה מיד, אם כן אע"פ שהפסיק אחר כך בדיבור, כל זמן דלא הסיח דעתו, אכתי יכול להמשיך לקיים המצוה על סמך אותו ברכה. אמנם בנידון דידן, מכיון דכבר יצא תקיעות דמיושב, והוא רוצה את הברכה רק לתקיעות דמעומד, ואם כן הגם שישמע אחר כך התקיעות דמעומד, מכל מקום לא תעלה לו הברכה, דמכיון דהברכה אינה נתפסת מיד על תקיעה, הרי מפסיק בדיבור בין הברכה למצוה.

יצא בברכה ראשונה

אך י"ל שאע"פ שלא יצא בברכה שניה, מכל מקום הא מעיקר הדין יצא בהברכה הראשונה, דהרי הברכה הראשונה חלה גם על תקיעות דמעומד כיון שכבר התחיל, והא דלא ידבר הוא רק משום שלכתחילה רוצים שהברכה תחול גם על תקיעות דמעומד בלא שיפסיק בדיבור.

ויש להוסיף שלפי הראשונים (הנ"ל) שבתקיעות דמעומד לא צריך ברכת המצוה, משום שברכת מלכיות זכרונות ושופרות הוי במקום ברכת המצוה, י"ל שכאן אינו צריך לברך בשביל לצאת ידי תקיעות דמעומד, שיש לו ברכת מלכיות וכו', ודו"ק.

ומסיק שמצינו בספר הליכות שלמה (פ"ב ה"ג) שהגרש"ז א"א זצ"ל עשה כן, בסוף ימיו שהיה קשה לו בלי אכילה לפני מוסף, ששמע התקיעות דמיושב (במנין וותיקין), והלך וקידש ואח"כ הלך למנין אחר ושמע הברכה על תקיעות דמיושב ויצא עי"ז תקיעות דמעומד.

מלכיות זכרונות ושופרות

כתוב בתורה (ויקרא כג, כד) דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש, ופרש"י דהיינו פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור לכם עקדת יצחק שקרב תחתיו איל. והעיר הרמב"ן שהיה לו לרש"י להביא גם פסוקי המלכיות מן המדרש, שלא יתכן שיזכיר הכתוב פסוקי הזכרונות ושופרות ולא יזכיר המלכיות, ודרשו אותם חז"ל מפסוק והיו לכם לזכרון לפני ה' אלהיכם (במדבר י, י), שאין תלמוד לומר אני ה' אלהיכם, ומה תלמוד לומר אני ה' אלהיכם, אלא זה בנין אב כל מקום שאתה אומר זכרונות אתה סומך להם את המלכיות.

אבל כתב הרמב"ן שכל זה אינו אלא אסמכתא מדבריהם, ומוכיח כדבריו מהא דתנן (ר"ה לד, ב) הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין, ומק' פשיטא הא דאורייתא והא דרבנן, ומשני לא צריכה דאע"ג דהא ודאי והא ספק. אבל כוונת הפסוק זכרון תרועה, כמו יום תרועה יהיה לכם (במדבר כט, א), יאמר שנריע ביום הזה ויהיה לנו לזכרון לפני השם.

ותי' האחרונים שרש"י לא כתב דהוי דאורייתא אלא היכא שיש תקיעות על סדר הברכות, אבל שם מיירי שאין שופר, אז מודה רש"י שאין כאן אלא חיוב מדרבנן.

אסמכתא

מכא הא דאמרינן (שם) אמר הקדוש ברוך הוא אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות, אע"פ שפסוקי מלכיות זכרונות ושופרות אינם מן התורה אלא מדרבנן, מחדש הריטב"א יסוד בגדר אסמכתא, וז"ל שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפסוק העיר הקדוש ברוך הוא שראוי לעשות כן, אלא שלא קבעו חובה ומסרו לחכמים, וזה דבר ברור ואמת, ולא כדברי המפרשים האסמכתות שהוא כדרך סימן שנתנו חכמים ולא שכונת התורה לכך, ח"ו ישתקע הדבר ולא יאמר שזו דעת מינות הוא, אבל התורה העירה בכך ומסרה חיוב הדבר לקבעו לחכמים אם ירצו, כמו שנאמר ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך, ולפיכך תמצא החכמים נותנין בכל מקום ראייה או זכר או אסמכתא לדבריהם מן התורה, כלומר שאינם מחדשים דבר מלבם, וכל תורה שבע"פ רמזיה בתורה שבכתב **שהיא תמימה וח"ו שהיא חסירה כלום.**

וזה דלא כמש"כ הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה, וז"ל אלא הסמיכום לפסוק זה כעין סימן כדי שישמרום ויזכרום, ואין זה מענין הפסוק, וזהו ענין אמרם קרא אסמכתא בעלמא, בכל מקום שזכר.